

V

Jornades d'arqueologia de les Illes Balears

Consell de
Mallorca

■ Vicepresidència de
Cultura, Patrimoni i Esports

Col·legi Oficial de Doctors
i Llicenciats en Filosofia i Lletres
i en Ciències de les Illes Balears
Secció d'Arqueologia

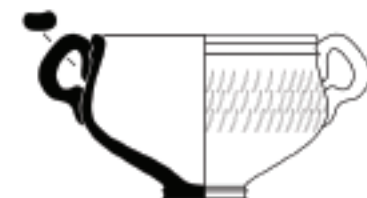
EDICIONS DOCUMENTA BALEAR

V Jornades d'arqueologia de les Illes Balears

V

Jornades d'arqueologia de les Illes Balears

V Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears

(Palma, 28 a 30 de setembre, 2012)

2013

Consell de
Mallorca

Vicepresidència de
Cultura, Patrimoni i Esports

EDICIONS **DOCUMENTA** BALEAR

Col·legi Oficial de Doctors
i Llicenciats en Filosofia i Lletres
i en Ciències de les Illes Balears
Secció d'Arqueologia

Coordinació:

Mateu Riera Rullan i Jaume Cardell Perelló

Edita:

Edicions Documenta Balear

ISBN:

978-84-154327-6-0

Dipòsit legal

D.L. PM-1126-2013

Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears

V Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears (Palma, 28 a 30 de setembre, 2012) / [Coordinació Mateu Riera Rullan i Jaume Cardell Perelló]- 360 p. ; 21x21 cm.
ISBN 978-84-154327-6-0

Mateu Riera Rullan i Jaume Cardell

1. Arqueologia – Mallorca – Congressos
902(460.32)

SUMARI

REDESCOBRINT CAP DE BARBARIA II (FORMENTERA). RESULTATS DE LA 6ª CAMPANYA D'EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES.....	15	SES PAÏSSES DE LILLIU: CONSOLIDACIÓ I EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGIQUES 50 ANYS DESPRÉS.....	89
Pau Sureda, Maria Bofill, Edgard Camarós, Marián Cueto, Xavier Gonzalo, Dioscórides Marín, Alba Masclans, Adriana Molina, Esteban Álvarez		Bernat Burgaya, Jordi Hernández-Gash, Margalida Munar, Antoni Puig	
PRODUCCIÓ CERÀMICA A LES PITIÜSES A INICIS DEL II MIL·LENI BC: LA COVA DES RIUETS (FORMENTERA).....	25	14ª CAMPANYA D'EXCAVACIONS A SON FORNÉS (MONTUÏRI, ANY 2011): EL SANTUARI 2.....	101
Ricard Marlasca Martín, Josep M. López Garí, Màrius Vendrell, Lorena Merino		Paula M. Amengual, Albert Forés Gómez, Lara Gelabert Batllori, Sylvia Gili, Jordi Hernández-Gasch, Vicente Lull, Rafael Micó, Cristina Rihuete, Roberto Risch	
L'EXPLOTACIÓ DELS RECURSOS ANIMALS A LES PITIÜSES A INICIS DEL SEGON MIL·LENNI CAL BC: UN TRET DIFERENCIAL?.....	35	EL SANTUARIO DE CALESCOVES (ALAIOR, MENORCA): LA COVA DELS JURATS O ESSLÉSIA.....	109
Josep Maria López Garí, Ricard Marlasca Martín, Miguel McMinn Grivé, Damià Ramis Bernad		Margarita Orfila, Giulia Baratta, Marc Mayer	
ES BARRANC DE SA TRAMUNTANA, UN YACIMIENTO PREHISTÓRICO EN LA COSTA NORTE DE MENORCA.....	43	ESTUDIO DE LAS ÁNFORAS DE LA ÁFRICA BIZACENA LOCALIZADAS EN EL FONDO SUBACUÁTICO DEL PUERTO DE SANITJA (MENORCA).....	119
María Isidro, Fernando Contreras		Fernando Contreras Rodrigo, Antonio J. Talavera Montes, Pere Massó Bachpol	
RESULTATS PRELIMINARS DEL PROJECTE ENTRE ILLES: EL CAS DELS JACIMENTS DE SA FERRADURA (MANACOR) I CALA MORELL (CIUTADELLA).....	51	ESTUDIO DE LOS MATERIALES PROCEDENTES DE LA NECRÓPOLIS ALTO IMPERIAL DE CAN CORRÓ O DEL MATADERO, DE POLLENTIA (ALCUDIA, MALLORCA).....	127
Montserrat Anglada, Antoni Ferrer, Damià Ramis, Magdalena Salas		Francisca Cardona López, Sebastià Munar Llabrés, Margarita Orfila Pons, Antonio Arribas Palau †	
LOS ASENTAMIENTOS COSTEROS DE MENORCA: EL CASO DE ES CASTELLET (CALESCOVES, ALAIOR).....	59	LA TROBALLA D'UNA ÀREA DE NECRÒPOLIS ROMANA AL SUBSÒL DE LES ANTIGUES CASES DE CAN RAMIS A ALCÚDIA.....	135
Elena Sánchez López, Mario Gutiérrez Rodríguez, Margarita Orfila Pons		Miquel Àngel Sastre Vanrell, Francisca Cardona López	
CONTAMINACIONS DEGUDES A L'ENTERRAMENT I LA GESTIÓ DE CERÀMIQUES PREHISTÒRIQUES DE MALLORCA (c. 1750-50 aC).....	69	UN MODEL 3D PER A LA CIUTAT ROMANA DE POLLENTIA: ARQUITECTURA, TOPOGRAFIA I GEOGRAFIA.....	143
Daniel Albero Santacreu		Bartomeu Vallori Márquez, Miguel Àngel Cau Ontiveros	
ANÁLISIS ESTRATIGRÁFICO DE LA INTERVENCIÓN ARQUEOLÓGICA EN LA NAVETA ALEMANY 2010-2011.....	79	EL JACIMENT ROMÀ DE SON ESPASES: L'ORGANITZACIÓ DE LES ESTRUCTURES.....	149
Maria Calderón, Emmanuelle Gloaguen, Daniel Albero, Emili Garcia, Manuel Calvo		M. M. Estarellas Ordinas, J. Merino Santisteban, F. Torres Orell	

LA CERÀMICA DELS HORITZONS FUNDACIONALS DEL LLOC ITÀLIC DE SON ESPASES, PALMA (MALLORCA).....	155	PRIMAVERA DE 1230: ANDALUSINS REFUGIATS A LA SERRA DE LLEVANT (MALLORCA).....	229
Albert López Mullor, Albert Martín Menéndez, Maria Magdalena Estarellas, Josep Merino, Francisca Torres		Miquel Barceló, Helena Kirchner, Mateu Riera Rullan	
ELS PRIMERS ROMANS DE PALMA.....	167	L'ENTORN ARQUEOLÒGIC D'ALMALLUTX, UNA PROJECCIÓ A ESCALA DE LA SEQUÈNCIA D'OCUPACIÓ HUMANA DE L'ILLA DE MALLORCA. PRESENTACIÓ I PERSPECTIVES DE FUTUR.....	241
Francisca Torres Orell, Francisca Cardona López		Jaume Deyà Miró, Pablo Galera Pérez	
LA PRODUCCIÓN DE VINO EN LA ZONA CENTRAL DE IBIZA DURANTE LA ANTIGÜEDAD.....	173	L'ALQUERIA ISLÀMICA DE TORREPETXINA (CIUTADELLA, MENORCA).....	249
Juan José Marí Casanova, Glenda Graziani Echávarri		Helena Kirchner	
LA VIL·LA ROMANA DE SON SARD. DADES PRELIMINARS DE LES INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES SUBSIDIÀRIES DE LES OBRES DE MILLORA DE LES CARRETERES MA-4032 I MA-4034 DE SON SERVERA-MALLORCA.....	181	ESTUDI DE LES CERÀMIQUES ISLÀMIQUES TROBADES A L'ESTACIÓ ARQUEOLÒGICA DE CORNIA (Maó, Menorca).....	255
Beatriz Palomar Puebla, Francisca Cardona López, Sebastià Munar Llabrés		Luis Plantalamor Massanet, Jaume Sastre Moll	
APROXIMACIÓN AL ESTUDIO DE LA CIUDAD ROMANA DE SANISERA (SANITJA – MENORCA).....	189	INTERVENCIÓN ARQUEOLÓGICA SUBACUÁTICA EN EL PECIO DE BOTAFOCH, SUBSIDIARIA DEL PROYECTO DE EXPLANA Y MUELLES COMERCIALES AL ABRIGO DEL DIQUE BOTAFOCH EN EL PUERTO DE EIVISSA (FASE DESROLLADA ENTRE EL 15 DE NOVIEMBRE DE 2011 Y EL 20 DE ENERO DE 2012).....	267
Cristina Bravo Asensio, Fernando Contreras Rodrigo		Sebastià Munar Llabrés, Josué Mata Mora	
CERÁMICA DE LA ANTIGÜEDAD TARDÍA DE LA CIUDAD ROMANA DE SANISERA (PORT DE SANITJA, MENORCA).....	199	ARQUEOLOGIA CONCENTRACIONÀRIA A MALLORCA: EL CAMPAMENT DELS SOLDATS.....	275
Tatiana Valente, Fernando Contreras		Antoni Puig Palerm, Tomàs Suau Mayol	
ESTUDIO BIOARQUEOLÓGICO DE LAS NECRÓPOLIS DE SANISERA (SANITJA –MENORCA).....	205	RESULTADOS PRELIMINARES DE LA INTERVENCIÓN ARQUEOLOGÍA REALIZADA EN LA CASA DE CULTURA, CALLE RAMON LLULL Nº 3 DE PALMA (ISLA DE MALLORCA).....	283
Georgina Pacheco, Carmen Olivares, Jo Hurts, Fernando Contreras		María José Rivas Antequera, Mateu Riera Rullan, Damià Ramis Bernad	
GESTES, RITUALS FUNERARIS I ANÀLISI ANTROPOLÒGICA DELS ENTERRAMENTS DE L'ÀMBIT LATERAL SUD DEL BAPTISTERI I DE L'ÀMBIT A DEL SECTOR SUD DEL CONJUNT PALEOCRISTIÀ DE SON PERETÒ (MANACOR).....	213	RESULTADOS PRELIMINARES DE LAS EXCAVACIONES Y DEL CONTROL ARQUEOLÓGICO DE LAS FASES B y C EN EL BALUARD DEL PRÍNCIP DE PALMA DE MALLORCA.....	291
Llorenç Alapont, Magdalena Sastre, Rotger Leal		Antonia Martínez Ortega, Mateu Riera Rullan, Damià Ramis Bernad, Mª José Rivas Antequera, Mª Magdalena Riera Frau	
PERVIVENCIA DE LA COMUNIDAD JUDÍA EN LAS BALEARES DURANTE LA ANTIGÜEDAD TARDÍA.....	223	SEGURIDAD EN EXCAVACIONES ARQUEOLÓGICAS.....	303
José Miguel Rosselló Esteve		Javier Sáenz Garcés	

PLANIMETRÍA EN “ELS CLOSOS DE CAN GAIÀ”. LA REANUDACIÓN DE UNA COOPERACIÓN.....	311
Christoph Rinne, Bartomeu Salvà i Simonet	
LA DOCUMENTACIÓ GRÀFICA AL PROJECTE DE RECUPERACIÓ, CONSOLIDACIÓ I MUSEÏTZACIÓ DEL MONESTIR BIZANTÍ DE L'ILLA DE CABRERA.....	315
Josep Maria Puche	
ESTRATÈGIES DE CONSOLIDACIÓ, RESTAURACIÓ I ADEQUACIÓ DEL PATRIMONI ARQUEOLÒGIC. EL CAS DEL JACIMENT DELS CLOSOS DE CAN GAIÀ (2003-2012).....	325
David Javaloyas, Joan Fornés, Llorenç Oliver	
PRIMERES ACTUACIONS AL JACIMENT ARQUEOLÒGIC DEL PUIG FIGUER (ARTÀ).....	333
Magdalena Sastre, David Javaloyas, Emmanuelle Gloaquen	
ARQUEOLOGIA I PATRIMONI A SANTANYÍ.....	341
Nuria Martínez Rengel	
EL FONS ARQUEOLÒGIC DEL MUSEU DE MALLORCA. GESTIÓ DEL MOVIMENT 2008-2012.....	345
Rosa Maria Aguiló Fiol, Joana Maria Palou i Sampol	
ARQUEODIGITAL.COM EN LA DIFUSIÓN DEL PATRIMONIO HISTÓRICO-ARQUEOLÓGICO DE LA ISLA DE MALLORCA.....	351
Maria Szatkowska, Eneko González San Juan	
PROPOSTA DE METODOLOGIA PER A L'ELABORACIÓ DE VALORACIONS ECONÒMIQUES SOBRE EL PATRIMONI HISTÒRIC.....	355
Joana Maria Gual	

PRESENTACIÓ

És una satisfacció poder oferir aquesta publicació amb els articles de les feines presentades a les V Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears celebrades a Palma durant els dies 28 i 29 de setembre de 2012.

Amb el llibre que tenen a les seves mans torna a quedar demostrada l'excel·lent trajectòria que estan experimentant les Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears organitzades, principalment, per la Secció d'Arqueologia del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes Balears. Cal recordar que a les primeres Jornades celebrades l'any 2006 a Manacor, es varen presentar 12 xerrades, totes elles amb temàtiques força variades però sempre dins de l'àmbit mallorquí, i que l'any 2009, el Departament de Cultura i Patrimoni del Consell de Mallorca va voler col·laborar amb aquella iniciativa publicant aquells 12 treballs.

Aquella bona embranzida inicial va seguir donant fruita a les jornades de 2007 fetes a Felanitx, de 2008 a Maó, i de 2010 a Eivissa, passant a ser una reunió no només de temes de Mallorca, sinó de totes les Illes Balears. Totes aquelles jornades varen ser un èxit de participació i d'organització, i també varen poder arribar a ser convenientment publicades. Tot plegat va fer que s'anés consolidant aquell lloc de trobada, actualment bianual, pels professionals que treballen en temes relacionats amb l'arqueologia de les nostres illes. La mostra més evident de tals afirmacions és que a les jornades de l'any passat es varen arribar a presentar 44 xerrades on s'exposaren treballs vinculats a les illes de Mallorca, Menorca, Eivissa, Formentera i Cabrera.

El Consell de Mallorca, òrgan competent en matèria arqueològica, no podia deixar de col·laborar en un

esdeveniment tan significat celebrat a la nostra illa, i és per això que també ha volgut finançar completament el present exemplar de les *Actes V Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears*.

Els articles aquí publicats són una molt completa representació del que és avui l'arqueologia de les Illes Balears. La seva reduïda extensió acompanyada d'un nombre abundant d'il·lustracions fan que el seu interès no quedi únicament centrat en el món científic, sinó també per a tota aquella persona aficionada a l'arqueologia i, fins i tot, per al públic en general.

Joan Rotger Seguí

Vicepresident de Cultura, Patrimoni i Esports
del Consell de Mallorca

PRÒLEG

La publicació que tenen entre mans ha estat possible gràcies a la feina, majoritàriament desinteressada, de moltes persones que estimen l'arqueologia de les nostres illes. Pens que hauria de ser un deure per a tots els que treballam en el gremi, sovint gràcies només a diners públics, el retornar a la societat allò que se'ns ha pagat. Amb aquesta publicació crec que s'assoleix dita empresa d'una manera extensa donat que està composta per articles de síntesi, poc extensos i molt ben il·lustrats, que clouen en un producte apte i atractiu per a tota mena de lectors.

Un dels principals objectius de les Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears, ja des de la seva primera edició, era aconseguir un lloc comú on els professionals de l'arqueologia que fan feina a les illes Balears poguessin donar a conèixer els seus treballs més recents. Així, tots els articles presentats tenen dos elements comuns, per una banda estan relacionats amb l'arqueologia, i per l'altra el seu marc geogràfic està centrat a les illes Balears.

Les V Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears, celebrades a Palma entre els dies 28 i 29 de setembre de 2012, varen ser un èxit tant de participació com de públic. També ho varen ser en tot allò relacionat amb la seva organització, i aquí cal recordar i agrair les excel·lents tasques realitzades pels coordinadors Antonia Martínez, Jaume Cardell i Antoni Planas.

També vull donar les gràcies a la Societat Arqueològica Lul·liana i al Consell de Mallorca per la bona predisposició que varen tenir, i també com pels mitjans humans i materials que ens varen facilitar.

En aquelles jornades, promocionades per la Secció d'Arqueologia del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en

Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes Balears, es varen arribar a presentar 44 comunicacions signades per un total de 90 investigadors. A més, tant a la seu de la Societat Arqueològica Lul·liana, com a la del Consell de Mallorca, a l'edifici de la Misericòrdia, sovint es va arribar al centenar d'oients. És per això que crec que hem d'estar molt contents i orgullosos d'haver pogut tirar endavant la publicació de les actes d'un esdeveniment com aquell.

Pens que mai no s'havia aconseguit reunir un nombre tan elevat dels professionals que ens dedicam a l'arqueologia de les Balears. Tampoc mai s'havien presentat treballs de pràcticament tots els principals projectes que estan en marxa. Però tampoc no vull oblidar aquelles contribucions de feines més modestes que sovint han anat passant completament desapercebudes i oblidades, i de les quals estic convençut que també són cabdals per poder conèixer certs detalls del món arqueològic que d'una altra manera es podien arribar a perdre per sempre.

També ha estat una satisfacció veure que es publiquen treballs sobre alguns jaciments que romanien inèdits o dels quals feia anys que no se sabia res més que el que sortia a la premsa.

Una altra qüestió que ha quedat ben il·lustrada en aquest volum són els fruits de les demandes, entre d'altres, d'una gran part del col·lectiu d'arqueòlegs que feien feina l'any 2008 a Mallorca. Llavors es va demanar una millora en la concepció dels espais i infraestructures del Museu de Mallorca. Per tant, ens alegrem molt de la important millora dels magatzems de dit Museu presentats en aquest tom, una reivindicació a la qual no hem deixat de dedicar esforços i per la qual hem patit i seguim patint molts mals de cap.

En aquest sentit, esperem que prest se'ns torni a fer cas i no es continuï demanant malbaratar diners públics i privats per a siglar els materials arqueològics d'una manera irracional i gens pràctica.

En aquest volum es troben treballs centrats en labors o investigacions fetes a les illes de Mallorca, Menorca, Eivissa, Formentera i Cabrera, o del conjunt d'algunes o de totes elles. Dues terceres parts dels autors són originaris de les nostres illes, però volem destacar que una tercera part són investigadors de la resta de l'Estat o fins i tot de l'estranger.

La majoria dels articles estan fets per arqueòlegs, però també n'hi ha d'elaborats per historiadors, historiadors de l'art, epigrafistes, filòlegs, antropòlegs, biòlegs, geòlegs, museòlegs i restauradors. Són per tant un bon exemple de la pluridisciplinarietat que està assolint l'arqueologia, i també una bona mostra del seu de cada cop més important paper en la societat i en el món científic del segle XXI.

Em plau encara més poder presentar aquest volum en els moments terribles que el país està vivint. Certament no tinc dubtes sobre el fet que s'havien de practicar retallades en aquell model de desenvolupament irracional basat en el crèdit d'uns doblers que no teníem i que haurem de seguir pagant durant molts d'anys. Se'ns dubte hi ha despeses molt més prioritàries que allò que es pugui gastar relacionat amb el món l'arqueologia. Indubtablement la sanitat, l'educació i el benestar social han d'estar al davant d'aquest desemborsament. Però no s'hauria de deixar l'arqueologia al darrera de tot, perquè és un dels pilars per poder seguir adquirint nous coneixements de la nostra història que hauran de servir per educar millor les futures generacions. A més, i n'estic ben convençut, l'arqueologia hauria d'arribar a ser el motor per posar en valor un bon grapat de monuments que serveixin com a reclam turístic, i és que en aquest sentit jaciments de primer ordre no ens en falten.

Per tot plegat, crec que ha estat un gran encert de la Vicepresidència de Cultura, Patrimoni i Esports del Consell de Mallorca haver finançat aquesta publicació, una acció que volem reconèixer i agrair, especialment a la directora insular de Cultura i Patrimoni, Catalina Sureda, i al vicepresident de Cultura, Patrimoni i Esports, Joan Rotger.

No voldria acabar sense manifestar que em sembla evident que la publicació de les V Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears es caracteritza per ser un volum molt complet que crec que serà una fita a tenir en compte per al món de l'arqueologia balear.

Mateu Riera Rullan

President de la Secció d'Arqueologia del
Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en
Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes
Balears.

L'ALQUERIA ISLÀMICA DE TORREPETXINA (CIUTADELLA, MENORCA)

Helena Kirchner¹

L'alqueria andalusina de Torrepetxina és un assentament pagès instal·lat en unes runes talaiòtiques, aprofitant les seves estructures, circumstància molt freqüent a Menorca. A més, forma part del grup d'assentaments vinculats als espais agraris irrigats del barranc d'Algendar, ben documentats en les fonts escrites posteriors a la conquesta catalana i ben estudiats juntament amb la resta de barrancs del sud de l'illa (Barceló, Retamero eds. 2005)².

La qüestió de la immigració andalusina a les illes ha estat intensament estudiada a partir dels espais de conreu, especialment els irrigats. A Menorca, específicament, ha produït notables resultats, recollits en la publicació sobre els barrancs del sud de l'illa (Barceló, Retamero eds. 2005). El coneixement sobre espais agraris andalusins és, doncs, actualment, molt extens. Es tracta de prop de 200 espais irrigats estudiats des de 1985, sota la iniciativa o direcció de Miquel Barceló, Helena Kirchner i Fèlix Retamero. Eugènia Sitjes, en un treball de recerca recent (Sitjes 2006), ha fet un estudi estadístic d'aquests casos estudiats –161 en aquell moment–, determinant les freqüències dels diferents tipus de sistemes i establint una escala de grandàries.

Una de les conclusions més destacables és el fet que majoritàriament, els espais estudiats, que representen una mostra molt extensa, són petits, al voltant d'una mitja d'1,2 ha. Aquestes dimensions donen sentit per primera vegada a la grandària poblacional de les zones de residència rurals andalusines, generalment petites i constituïdes per un número de cases/unitat familiars reduït. Es tracta de conclusions que s'avançaven en els treballs fets anteriorment però que l'estudi estadístic d'E. Sitjes ha permès sistematitzar i quantificar.³

La gran majoria d'assentaments tribals i clànics immigrants a les illes procedeixen d'al-Andalus i es van instal·lar en una fase successiva a la conquesta de les illes realitzada per

'Isam al-Hawlani, el 902 dC. L'homogeneïtat de les formes d'assentament i de les solucions tècniques adoptades per a la creació d'espais conreats és indicativa per si mateixa d'un procés d'establiment cronològicament curt i compacte. Les fases principals de la migració a les Illes Orientals d'al-Andalus han estat, doncs, ben establertes (Barceló 2001).

Amb el projecte d'excavació de Torrepetxina, es pretenia abordar la qüestió de la migració des de la perspectiva del registre arqueològic de les zones de residència. Aquest assentament rural va ser escollit per realitzar-hi una excavació arqueològica per diverses raons. Per començar, el registre arqueològic de superfície recuperat mitjançant una prospecció sistemàtica va resultar ser molt variat cronològicament atès que s'hi van fer troballes de fragments de ceràmica datables en el segle X i XI. A més, el topònim remet a grups d'immigrants probablement procedents de Bağğana (Pechina, Almeria). Des de Bağğana, els *baḥriyyūn* –“homes del mar”– realitzaven expedicions d'exploració pel Mediterrani Occidental, freqüentaven els principals ports musulmans i varen fer diversos establiments costaners (Lirola 1993, 137-158). Aquesta relació amb els *baḥriyyūn* permet esperar que es tracti d'un assentament fet justament a l'inici del procés de colonització de les illes, a partir del 902 dC (Barceló, Retamero eds. 2005, 87-88). Els pagesos assentats a Torrepetxina van ser, a més, constructors i gestors dels espais irrigats del fons de vall del barranc d'Algendar (amb un total de 4 ha) (Barceló, Retamero eds. 2005, 58-109) juntament amb altres grups igualment instal·lats en les planícies immediates al fons de vall (Fig. 1). Concretament, un d'aquests espais irrigats està ben documentat després de la conquesta catalana com a verger del moixerif. El jaciment, per tant, es troba perfectament contextualitzat en el procés de colonització de l'illa resultat de la migració de la primera meitat del segle X. L'excavació havia de proporcionar l'ocasió de contrastar les conclusions principals sobre aquest procés de migració i la seva mecànica a les quals s'ha arribat a través de l'estudi dels espais de conreu amb el registre estratigràfic i domèstic d'un dels seus assentaments.

¹ Universitat Autònoma de Barcelona.

² Localització: N39° 58.375' E3° 57.291' (Catàleg dels jaciments arqueològics de l'illa de Menorca: TPV-01 “Torre Petxina Vella, tanca dels Antigots”). Extensió del jaciment: 30640m².

³ Vegeu un estat de la qüestió, amb recull bibliogràfic a Kirchner 2008 i 2010.

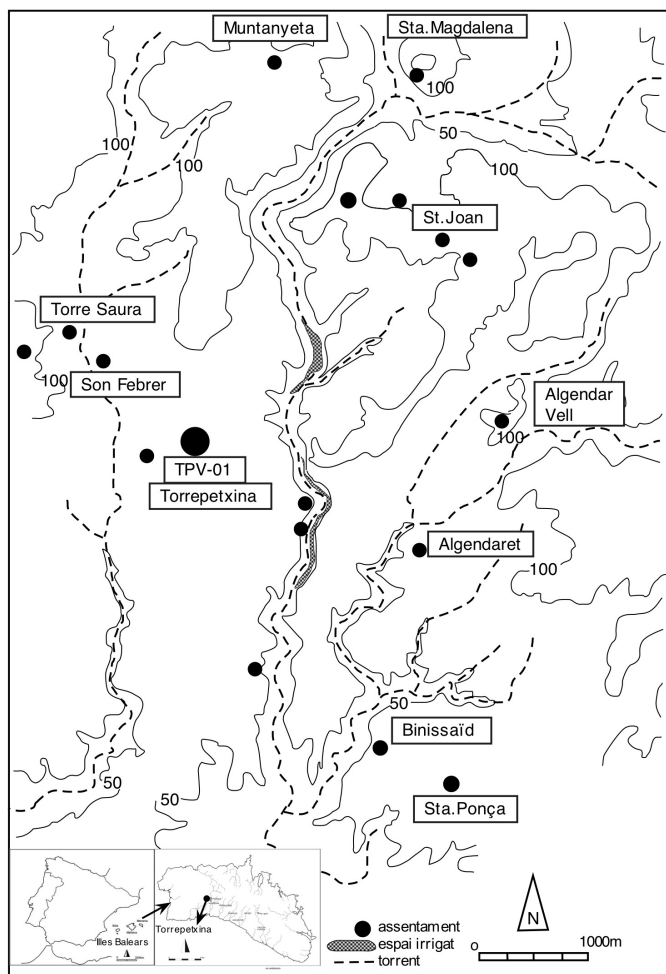

Fig. 1. El barranc d'Algendar (Menorca) amb la localització dels assentaments andalusins i de Torrepetxina (Barceló, Retamero eds. 2005).

També interessava obtenir una primera aproximació al que pot ser la grandària d'una alqueria, descriure les característiques domèstiques i establir les estratègies de consum d'un grup pagès, constructor d'un espai irrigat ben conegut, en una illa on una bona part de les formes de selecció d'espais de residència i de cultiu han estat estudiades. Cal tenir en compte que fora de l'alqueria d'Almallutx a Mallorca, excavada parcial-

ment als anys 1970 però sense que fos adequadament estudiada ni contextualitzada (Zozaya *et al.* 1972), no hi ha hagut excavacions sistemàtiques d'alqueries islàmiques a les illes. Recentment, s'ha iniciat un prometedor projecte de recerca a Almallutx (Deyà 2012, 170-176). A Menorca, la tasca realitzada a Torre d'en Galmés, dirigida per Amalia Pérez-Juez podrà oferir interessants resultats quan es publiqui.

Finalment, es pretenia comprovar si existia una ocupació posterior a la conquesta feudal catalana de la que teníem constància també per troballes de ceràmica en superfície dels segles XIV i XV.

Durant la campanya del 2007 es van dur a terme dues actuacions preparatòries imprescindibles abans de començar l'excavació:

A) La prospecció amb recollida exhaustiva de materials de superfície de forma ordenada per quadrícules o espais ja delimitats per elements arquitectònics. L'objectiu d'aquesta recollida va ser el d'establir les densitats de fragments de ceràmica en superfície com a indicadors dels usos dels espais i de la densitat d'ocupació. La dispersió de la ceràmica en superfície recollida indicava algunes concentracions significatives que feien pensar que no totes les estructures talaiòtiques van tenir ocupació en el període islàmic. Un primer assaig d'interpretació d'aquestes dispersions s'havia fet a Binigemor (Ortega, Piera 2001).

B) L'aixecament d'un plànol topogràfic de tot el jaciment, amb els seus microrrelleus i estructures arquitectòniques visibles. Això facilitaria el registre espacial en planta, cotes i seccions del procés d'excavació.

Durant les campanyes de 2008 i 2009, es va dur a terme l'excavació parcial d'un dels sectors definits per la prospecció. En aquest sector afloraven alineacions de pedres corresponents a un edifici que no havia estat construït damunt les runes talaiòtiques. Es va seguir el mètode de registre convencionalment conegut pel nom del seu creador Harris (1979). L'excavació no ha tingut continuïtat posteriorment a causa de la negativa sobtada dels propietaris de la finca a autoritzar la intervenció. Això ha causat un gran perjudici al projecte que ha quedat interromput sense poder oferir resultats concloents. Tanmateix, hom ha considerat important donar a conèixer el que fins la darrera campanya realitzada s'ha pogut realitzar.

Un altre seriós perjudici és l'estat en que ha quedat l'àrea excavada. La vàrem deixar amb una cobertura provisional de plàstic que en cap cas pot ser definitiva. El risc d'erosió de les estructures posades al descobert és molt alt, sobretot quan el plàstic comenci a tenir forats i es vagi degradant.

L'excavació ha permès posar parcialment al descobert un edifici rectangular de dimensions considerables, amb compartimentació interior, format pels murs 1014, 2002, 1018, 2003, 1026 i un mur (UA 1006), disposat perpendicularment al mur 2003-2018 que tancaria un espai interior per la seva cara est (Fig. 2). Tots ells són rectilinis, tenen orientacions coherents entre sí i estan fets amb la mateixa tècnica de grans blocs de pedres en les cares internes i externes i reblerts al seu interior amb pedruscall de grandària variable i fang compactat. No hem detectat presència d'argamassa per ara però sí de restes de referit de calç en un dels murs (UA 1006). Els murs estan directament assentats sobre el terreny natural (la roca o clapes de fang compacte, UE 2013) i s'han aprofitat, segurament, pedres de gran grandària procedents del poblat talaiòtic. El nivell de circulació corresponent a l'edifici islàmic rectangular seria el mateix terreny natural o la UE 2013 i el nivell de circulació a l'est del mur 1006 seria un terra compactat (UEs 1023 i 1032). El mur UA 1006 tenia, també, en la seva cara est, uns pilars adossats (UA 1027, 1024) que són indicadors, també, de l'existència d'un espai interior en aquest costat del mur (Figs 3, 4).

Fig. 3. Mur UA 1006.

Fig. 4. Mur UA 2002.

Es van trobar diverses llars de foc (UEs: 2011, 2015, 2016, 2017, 2034, 2035, 2039, 1039). Algunes s'assenten damunt la roca i sovint retallant el nivell natural 2013 i apareixen associades a ceràmiques del darrer ús, islàmiques (2015, arran del mur 2002, i 2039, amb una cubeta per cendres i restes de fauna associada (UE 2027) (Figs. 5, 6).

Aquesta darrera llar sembla també vinculada a un anivellament de pedres situat just al costat que redueix el pendent de la roca mare en aquest punt. A la resta no hi havia ceràmica o tan sols algun fragment i estan situades per sobre el nivell 2008 que recobreix la roca i el nivell argilós natural 2013. Es podria tractar de focs realitzats posteriorment al moment d'ús islàmic de forma anàrquica per l'interior de l'edifici.

Tanmateix no va quedar clara la relació entre els diferents murs, atès que hi ha desconnexions entre ells provocades principalment pel mur de la tanca modern que divideix l'àrea excavada (UE 2005) i, a més, en el costat est d'aquesta tanca, no es va arribar a la roca mare en bona part de l'extensió obrta per l'excavació.

També es va posar al descobert una canalització (UE 1022) retallada a la roca. La presència de la canalització, segurament amb funció d'evacuar aigües brutes o de pluja, indica que l'espai comprès entre els murs 2003, 1006 i 2018 seria

un espai exterior. En aquest espai exterior, s'hi va trobar també una acumulació de cendres (UE 1021), que no té una explicació clara més enllà de la constatació de que es tracta d'un amuntegament intencionat.

Fig. 5. Llar de foc (UE2039) i cubeta de cendres associada (UE 2027).

Altres murs documentats semblen compartimentacions posteriors, com la UA 2004, adossada al mur UA 2003; la UA 1019, perpendicular al mur UA1006, i les estructures 2021 i 2040. LA UE 2004 divideix clarament l'espai rectangular delimitar pels murs 2002 i 2003.

Encaixada entre les pedres i en relació a la llar de foc UE 2016, va aparèixer una escudella gairebé sencera decorada en verd i manganès que es pot datar a finals del XIII o principis del XIV (Fig.7)⁴.

Aquesta troballa permet proposar que les llars de foc posteriors a la conquesta i la UE 2008 –nivell de circulació– estaven en ús poc després de la conquesta catalana de 1287. Les altres estructures esmentades són molt difícils d'interpretar atès que no es va poder acabar l'excavació fins al nivell de la roca o de l'espai interior situat a l'est del mur UE 1006.

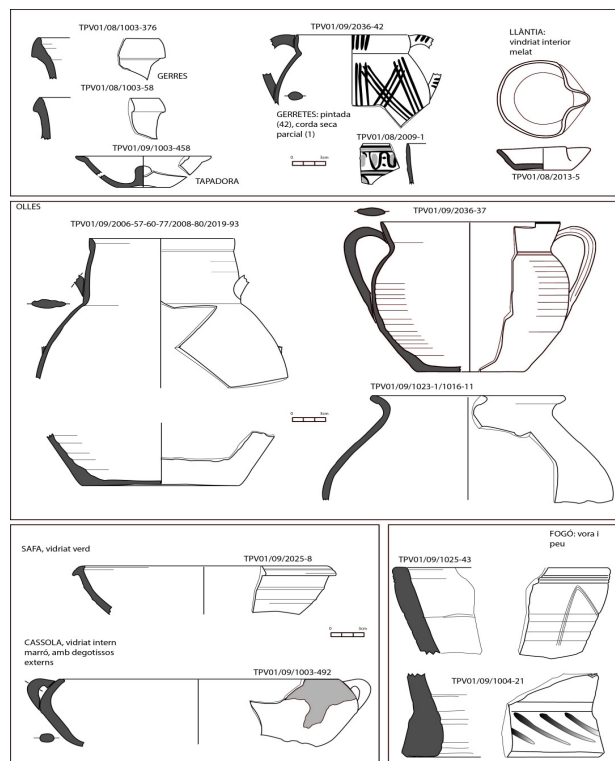

Fig. 6. Ceràmica andalusina.

Fig. 7. Escudella catalana baixmedieval.

⁴ La ceràmica catalana decorada en verd i manganès tindria una cronologia general compresa entre c. 1275 – c. 1425 (González 2000, Monreal, Barrachina 1983, tipus 5 i 7).

Interpretació provisional

De moment és prematur aventurar una interpretació de la funcionalitat dels espais arquitectònics identificats atès que la part excavada és, encara, poc extensa. A més, la potència estratigràfica és escassa (no passa de mig metre). Al llarg de la prospecció es van detectar alguns murs probablement construïts en època islàmica, aprofitant pedres de les construccions talaiòtiques i a l'interior d'aquestes. Les estructures parcialment excavades, en canvi, situades fora dels límits del jaciment talaiòtic, indiquen l'existència d'una planificació arquitectònica que no s'adaptava a les runes talaiòtiques disponibles. La disposició dels murs delimita dos espais perpendiculars que envolten una zona probablement a l'aire lliure. En aquesta zona hi ha les restes d'una canalització retallada a la roca que no ha pogut ser excavada totalment, atès que continua més enllà del límit de la cata. Dues llars de foc apareguren associades al nivell de circulació vinculat a aquests murs i serien d'època islàmica. La presència de les llars i de materials ceràmics domèstics i de fauna indicarien un ús domèstic de l'espai interior delimitat pels murs 2002 i 2003.

La cara est del mur 1006 amb pilars i restes de referit de calç indica l'existència d'un espai interior que podria ser anàleg al delimitat pels murs 2002 i 2003. Es podria tractar, doncs, d'un àmbit domèstic organitzat en forma de dues habitacions rectangulars disposades perpendicularment, amb una zona de "pati" en l'àrea delimitada per l'angle que formen. L'estructura arquitectònica no degué ser, però gaire fràgil, es tracta de murs amb amplades considerables, a l'entorn dels 80cm. L'abundància de fragments de teula trobats serien indicadors de l'existència de cobertes de teula. Els materials ceràmics, a excepció de l'escudella catalana, són islàmics i datables en el segle XIII majoritàriament.

És destacable també el probable ús de l'edifici en època posterior a la conquesta, testimoni del qual és l'escudella de fabricació probablement catalana de finals del XIII o principis del XIV. Tanmateix, aquesta freqüentació no es va traduir en un establiment estable, tot i que va deixar diverses llars de foc dispersades per l'espai.

Referències bibliogràfiques

BARCELÓ, M. 2001: "Immigration berbère et établissements paysans dans l'île d'Eivissa, 902-1235: à la recherche de la logique de la construction d'une nouvelle société", *Castrum VII. Zones côtières et plaines littorales dans le monde méditerranée au Moyen Âge: défense, peuplement, mise en valeur*. Rome-Madrid, 291-321.

BARCELÓ, M.; RETAMERO, F. (Eds.) 2005: *Els barrancs tancats. L'ordre pagès al sud de Menorca en època andalusina*. Institut d'Estudis Menorquins, Menorca.

DEYÀ, J. 2012: "Noves aportacions a l'arqueologia de la vall de Sóller i els seus voltants". *VI Jornades d'estudis locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller-Fornalutx, 165-180.

GONZÁLEZ, E., 2000: *La ceràmica baixmedieval decorada en verd i manganès a Catalunya. Un estat de la qüestió*, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura. Barcelona.

HARRIS, E.C. (1979): *Principles of Archaeological Stratigraphy*. Londres. Trad: *Principios de estratigrafía arqueológica* (Barcelona 1991).

KIRCHNER, H. 2008: "Archeologia degli spazi irrigati medievali e le loro forme di gestione sociale", *L'acqua nei secoli altomedievali. Atti delle LV Settimane*, Spoleto: Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, vol.I, 471-503.

KIRCHNER, H. 2010: "Arqueologia hidràulica i tipologia d'espais irrigats andalusins", SABATÉ, F. (dir.): *III Curs Internacional d'Arqueologia Medieval. La prospecció i el territori*. Lleida, 2010, 129-146.

LIROLA, J. 1993: *El poder naval de Al-Andalus en la época del Califato Omeya*. Universidad de Granada, Granada.

MONREAL, L.; BARRACHINA, J., 1983: *El castell de Llinars del Vallès. Un casal noble a la Catalunya del segle XV*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

ORTEGA, J.; PIERA, A. 2001: "Sobre las zonas de residencia de las comunidades campesinas andalusíes: el caso de Binigomor en Manûrqa". *Revista de Menorca* 85-II: 11-55.

SITJES, E. 2006: "Inventario y tipología de sistemas hidráulicos de al-Andalus". *Arqueología Espacial* 26, 263-291.

ZOZAYA, J.; FERNÁNDEZ MIRANDA, M.; MOURE, A. 1972: "El yacimiento medieval de Almallutx (Escorca, Baleares)". *Noticiario Arqueológico Hispánico*. Arqueología I, 199-220.